Emro Science and Education
Open-access scientific journal
Journal homepage: https://journal.emro.uz
OPEN ACCESS

CONFERENCE PAPER OPEN ACCESS

Vol. 2 No. 1 (2025) · “Raqamli iqtisodiyot sharoitida hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va yuqori iqtisodiy o‘sish sur’atlarini ta’minl...

of auctions for the transfer of property rights (property rights), trading activities (except for foreign trade), including remote advertising, production and turnover of ethyl alcohol, alcoholic, alcohol-containing and tobacco products, consumer cooperation (except for the development of the agro-industrial complex, the development and support of consumer cooperatives – small and medium-sized businesses).[7] In a word, the country's economy making it more competitive, making it resistant to various risks is the most important task of current Uzbek economists is the main task.

References:

1. N. Tuychieva, K. Nizomitddinov “Develop Anti-Monopolism And Competition Essentially, Its Role In The Development Of The Country's Economy” 2022 y
2. Горда А.С. Развитие глобальной конкуренции стран в мирохозяйственной системе.
3. Падисов - “Монополии и тимонополистическая политика: тенденции развития в современной экономике тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 08.00.01, кандидат экономических наук”
4. WEB OF SCIENTISCT: International Scientific Research Journal ISSN: 2776-0979, Volume 3, Issue 11, Nov., 2022
5. https://antimon.gov.uz
6. https://yuz.uz/ru/news/zdorovaya-konkurentsiya---dvijuaya-sila-progressa
7. https://www.economy.gov.ru/material/directions/investicionnaya_deyatelnost/razvitie_konkurencii/

MAMLAKAT IQTISODIY O‘SISHINI TA’MINLASHDA TIJORAT BANKLARINING O‘RNI

Jabborov Otabek Erkin o‘g‘li
Andijon davlat texnika instituti
“Iqtisodiyot” yonalishi 1 kurs magistr
Phone: +998972736877

Annotatsiya: Maqolada yangilanayotgan O‘zbekistonda tijorot banklarining mamlakat taraqqiyotidagi o‘rni va ahamiyati to‘g‘risida ma’lumotlar tahlil qilingan. Shu bilan birga maqolada ahamiyatga molik mulohazalar va takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: tijorot banklar, iqtisodiy osish, raqamli iqtisodiyot, raqobat, moliya, bank, innovaysiya.

Published: 24.05.2025
Cite this article: Jabborov Otabek Erkin o‘g‘li (2025). Mamlakat iqtisodiy o‘sishini ta’minlashda tijorat banklarining o‘rni. Emro Science and Education, 2(1). https://journal.emro.uz/public/maqola/314
© 2025 The Author(s). Published by Emro Science and Education. This is an open access article.

Yangi O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyot sharoitida bank biznesidagi eng qizg‘in raqobat allaqachon ob’ektiv voqelik bo‘lib, kredit tashkilotlari va boshqa turli moliya institutlari tarmog‘i rivojlanib borishi bilan har yili doimiy ravishda oshib bormoqda. Shu bilan birga, milliy raqobatbardoshlikni oshirishning asosi bo‘lgan moliya institutlarining sifatini oshirish ham uzoq muddatli barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlash uchun zarur bo‘lgan bank-moliya sektoridagi tarkibiy o‘zgarishlarning asosiy maqsadi hisoblanadi. Bugungi kunda O‘zbekistonda bank tizimini isloh qilish hal qiluvchi bosqichga ko‘tarilgani O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi “2020-2025-yillarda O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-5992-son Farmonida ko‘rsatilgan [1]. Farmonda tijorat banklari oldiga qo‘yilgan asosiy vazifa ularni kapitallashtirish va davlat ulushi bo‘lgan banklarni, birinchi navbatda, xorijiy investorlarga xususiylashtirishdan iborat.

Tashqi iqtisodiy muhitdagi yuqori noaniqlik va keskinlik sharoitida Markaziy bank mamlakatda makroiqtisodiy va moliyaviy barqarorlikni ta’minlash, devalvatsiya va inflyatsiya kutilmalari o‘sishiga yo‘l qo‘ymaslik, milliy valyutadagi jamg‘arma faolligini saqlab qolish va tashqi iqtisodiyot ta’siriga ta’sirini yumshatish orqali asosiy stavkani yillik 15 foiz darajasida saqlab qoldi. Iqtisodiy tizimning faoliyati bozor mexanizmlariga asoslanadi - raqobat va raqobat kurashi - bu toifalar bozor iqtisodiyotida asosiy hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarda Yangi O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli qarorida amaldagi tijorat banklarida xizmat ko‘rsatish va servis sohasini jadal rivojlantirish va kelgusi besh yilda zamonaviy yuqori texnologiyalar hisobiga ko‘rsatilayotgan xizmatlar tarkibini tubdan o‘zgartirish ustuvor vazifalardan hisoblanadi. [2] “Bank raqobatbardoshligi” tushunchasiga bir qancha yondashuvlar mavjud, ulardan biriga ko‘ra: mahsulot (xizmat) ishlab chiqaruvchi bankning raqobatbardoshligi bir-biri bilan yaxlit va bir butun sifatida bog‘liq. Raqobatbardoshlik darajasini tavsiflovchi asosiy ko‘rsatkichlar: bozor ulushi, rentabellik (foyda), moliyaviy barqarorlik. Shu bilan birga, ma’lum bir bankning raqobatbardosh bozordagi o‘rnini tahlil qilganda, ro‘yxatga olingan ko‘rsatkichlardan bozor ulushi ko‘rsatkichi ko‘pincha ishlatiladi. Mahalliy mualliflar tashqi iqtisodiy va siyosiy aloqalar bilan chambarchas bog‘liqlikni, shuningdek, amalga oshirilayotgan operatsiyalar xavfining oshishini bank sektoridagi raqobatning o‘ziga xos xususiyati sifatida ta’kidlaydilar. [7, 8, 9, 10, 11]. Tijorat bankining raqobatbardoshligi mamlakatning jahon moliya bozoriga integratsiyalashuv darajasidan tortib, bankning o‘zida boshqaruv sifatigacha

bo‘lgan makro va mikro darajalarga ta’sir qiluvchi bankning tashqi va ichki muhitidagi omillarning butun majmuasi ta’siriga bog‘liq. Bank raqobatbardoshligi tijorat moliya institutlari va banklar o‘rtasidagi raqobatning doimiy dinamik jarayoni bo‘lib, buning natijasida barcha tarkibiy qismlar kreditlash va moliyaviy xizmatlar bozori sharoitida kuchli natijalarni ta’minlashga harakat qiladi. Bankning raqobatbardoshlik darajasini aniqlash uchun uning mavqeini hozirgi raqobatchilarning ma’lum bir bozordagi o‘rni bilan solishtirish kerak. Bank reytinglari kredit bozoridagi asosiy raqobatchilarni aniqlash imkonini beradi. Bankning bank xizmatlari bozoridagi mavqeini mustahkamlashga nafaqat bankning ichki reytinglarning yetakchi o‘rinlarida turishi, balki bankka xalqaro reytinglarning berilishi ham yordam bermoqda. Xususan, Fitch banklarning likvidligini shunday tavsiflaydi.

Emitentning standart reytinglari (IDRs) defolt ehtimolining nisbiy bahosini ifodalaydi. Qisqa muddatli kredit reytinglari majburiyatlarni o‘z vaqtida bajarish ehtimolini ko‘rsatadi. Reyting agentligi usullari odatda bir qator ko‘rsatkichlarni qamrab oladi. Reyting agentliklari nafaqat likvidlik, aktivlar sifati, risklar va ularni boshqarish, majburiyatlarning tuzilishi, kapitalning etarliligi va rentabelligini, balki uning bozordagi mavqeini (bozor hajmi, geografiyasi, ixtisoslashuvi, mijozlar bazasining hajmi va tuzilishi ko‘rsatkichlari) va boshqaruv (korporativ boshqaruv, hisobot sifati, tashkiliy tuzilma)ni ham baholaydi. Banklarning kreditga layoqatliligi uchun moliyaviy barqarorlik etarli bo‘lmagan taqdirda mulkdorlar va davlatdan yordam olish imkoniyatiga ega bo‘lish ham muhimdir. Bundan tashqari, umumiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarning banklarning kreditlash qobiliyatiga ta’siri, xususan, bank faoliyatini tartibga solish va nazorat qilish, siyosiy omillar, qonunchilik xususiyatlari hisobga olinadi.

IPMI ekspertlari besh yil davomida O‘zbekiston bank tizimidagi raqobat darajasini tahlil qildi. Ularning fikricha, so‘nggi 5 yil ichida O‘zbekiston bank tizimida aktivlar, kreditlar va depozitlar bo‘yicha raqobat kuchaygan. 2018-yil 1-yanvar holatiga ko‘ra aktivlar bo‘yicha HHI indeksi 1520 ni tashkil etgan bo‘lsa, 2022-yil 1-dekabr holatiga ko‘ra u 1016 taga tushdi. Kreditlar bo‘yicha bu ko‘rsatkich 1709 dan 1082 taga kamaydi.[12] Depozit bozorining faoliyati tufayli, bozor iqtisodiyoti tamoyillariga asoslanib, har bir bank va omonatlar o‘rtasida kuchli raqobat mavjud bo‘lsa, bu bozor iqtisodiyoti uchun har bir bank o‘rtasida kuchli raqobat mavjud bo‘lsa. yil. Bu tendentsiya HHI (Herfindal-Hirshman indeksi (HHI). Herfindal-Xirshman indeksi bozor kontsentratsiyasining keng tan olingan o‘lchovidir va bozor raqobatbardoshligini aniqlash uchun ishlatiladi. HHI 1500 dan past bo‘lgan bozor raqobatbardosh bozor, HHI 1500 dan 2,500 gacha bo‘lgan HHI darajasi o‘rtacha konsentratsiyali bo‘lganida

ham yaqqol namoyon bo‘ladi. 2500 yoki undan yuqori yuqori konsentrlangan.) depozitlar bo‘yicha 919 dan 852 gacha tushdi.[12] Aktivlar. Davlat ishtirokidagi 5 ta yirik bankning (O‘zbekiston Milliy banki, O‘zsanoatqurilishbank, Asakabank, Ipotekabank, Agrobank) bank tizimi aktivlaridagi ulushi 70,9 foizdan 60,5 foizga kamaydi. Davlat ishtirokidagi boshqa banklarning ulushi 11 foizdan 18 foizga, xususiy banklarning ulushi esa 18,1 foizdan 21,5 foizga oshdi. 2025-yilga borib bank tizimining jami aktivlarida nodavlat banklar aktivlarining ulushini 60 foizga yetkazish rejalashtirilgan. Bu davrda bank tizimiga Tenge bank, TBC bank, Anor bank, Uzum (Apelsin) bank va Poytaxt bank kirib keldi.

Ushbu banklarning jami aktivlardagi ulushi 1,8 foizga yetdi. 2018 yil boshida bank tizimidagi jami depozitlarning 51,2 foizi yetakchi 5 ta bank hissasiga to‘g‘ri kelgan bo‘lsa, 2022 yil 1 dekabr holatiga ko‘ra ularning ulushi 46,9 foizgacha kamaygan. Xususiy banklar tomonidan jalb qilingan depozitlar ulushi 34,1 foizdan 36,4 foizga oshdi. Depozit bozorida davlat ulushiga ega boshqa banklarning ulushi 2 foiz punktgacha oshdi. – 14,7% dan 16,7% gacha. 2022-yil 1-dekabr holatiga respublika bank tizimining aktivlari 555,3 trln.so‘mni (2021-yil 1-dekabrga nisbatan o‘sish – 29,9%), majburiyatlar – 476,9 trln.so‘mni (+32,4%), kreditlar – 38,9% va depozitlar – 38,9% ni tashkil etdi. 216,5 trln so‘m (+ 50,9%). Ayni paytda bank tizimida 57,8 ming kishi mehnat qilmoqda. O‘zbekistonda banklar kredit portfelining qoldig‘i (banklar tomonidan yuridik va jismoniy shaxslarga berilgan kreditlar bo‘yicha qarzlar qoldig‘i) 1 dekabr holatiga 382,1 trln so‘mni tashkil etdi. Depozitlarning umumiy hajmi 216,5 trln. so‘mni tashkil etdi, omonatlarning kreditlarga nisbati o‘tgan davrga (44,7%) nisbatan ijobiy (56,7%) o‘zgardi. Tarkib bo‘yicha kredit qoldiqlarining asosiy qismi yuridik shaxslarga to‘g‘ri keldi – 74,4%, 25,6% – jismoniy shaxslar, depozitlar taqsimoti mos ravishda 73,3% va 26,7%ni tashkil etdi. Shu bilan birga, jismoniy shaxslarning faolligi o‘tgan yilga nisbatan 3-4 foizga oshdi.13] O‘zbekistonda bank tizimi hali ham faol rivojlanish bosqichida va davlat banklarini xususiylashtirishga tayyorgarlik ko‘rilmoqda. 2025-yilda bank sektoridagi davlat ulushini hozirgi 82 foizdan 40 foizga qisqartirish rejalashtirilgan.Bank tizimida ro‘y berayotgan o‘zgarishlar va raqobat muhitining kuchayishi xususiy banklarni, xususan, innovatsion moliyaviy mahsulotlar va xizmatlarni izlash orqali yanada rivojlantirish zarurligini ko‘rsatmoqda.[13] Hozirgi bosqichda reyting agentliklarining usullari likvidlik ko‘rsatkichlari, majburiyatlar tarkibi, kapitalning etarliligi va rentabelligi, bankning bozordagi o‘rni, boshqaruv sifati va boshqalar kabi juda ko‘p sonli va sifat ko‘rsatkichlari bilan ajralib turadi. mijozlarga e'tibor qaratish, har bir mijozning moliyaviy xizmatlarga bo‘lgan maksimal ehtiyojlarini qondirish; 2) korporativ va

chakana savdo faoliyatini rivojlantirishning moslashuvchan kombinatsiyasi; 3) tijorat banki faoliyati samaradorligiga ta’sir etuvchi tashqi omillar to‘g‘risidagi axborotni to‘plash va tahlil qilish tizimini tashkil etish nuqtai nazaridan zamonaviy innovatsion bank texnologiyalarini joriy etish; 4) banklar ustidan nazorat va nazoratni takomillashtirish; 5) sog‘lom raqobatni rivojlantirish, bank bozori kontsentratsiyasini kamaytirish.

Yuqorida taklif qilingan chora-tadbirlarni O‘zbekiston Respublikasi bank tizimini o‘zgartirish yo‘li deb hisoblash mumkin. Tijorat banklari dolzarb muammolarni hal etish va qator innovatsion o‘zgarishlarni amalga oshirish orqali barqaror raqobatbardoshlik ko‘rsatkichlariga tayanib, kelajakda xalqaro maydonga faol chiqish imkoniyatlarini ko‘rib chiqish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Указ Президента Республики Узбекистан «О стратегии реформирования банковской системы Республики Узбекистан на 2020-2025 года» от 12 мая 2020 года № ПФ-5992. https://lex.uz/docs/4811025

2. Указ Президента Республики Узбекистан О стратегии развития нового Узбекистана на 2022 — 2026 годы, от 28.01.2022 г. № УП-60 https://lex.uz/ru/docs/5841077

3. Негров В.П., Радюкова Я.Ю. Понятие, сущность и особенности банковской конкуренции// Социально-экономические явления и процессы. 2015. №4. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-suschnost-i-osobennostibankovskoy-konkurentsii

4. Киселѐва К.П. Факторы конкурентоспособности коммерческого банка// Наука, техника и образование. 2016. №7 (25). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/faktory-konkurentosposobnosti-kommercheskogobanka

O’ZBEKISTON IQTISODIYOTIDA INFLATSIYANING SABABLARI VA UNGA QARSHI KURASH CHORALARINING SAMARADORLIGI

Saidakbarova Madinaxon Anisbekovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Andijon fakulteti O’qituvchisi.
Joylovova Marjona Abdunazar qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Andijon fakulteti “Buxgalteriya hisobi va audit”